

Contactpersoon

F.C.J. Wolf
secretaris

M +31(0)6-11254139
felix.wolf@minienm.nl

verslag

Datum

19 januari 2018

Betreft	OIM Nationale Omgevingsagenda
Vergaderdatum en -tijd	7 december 2017, 09:00 – 13:00 uur
Vergaderplaats	Utrecht, Jaarbeurs Meetup (Beatrixgebouw)
Bijlagen	3
Status	Definitief
Versie	20180126vr.18

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
1. Inleiding Verslag	3
2. Plenaire opening	3
2.1. Inleiding door Felix Wolf (secretaris OIM NOVI).....	3
2.2. Welkomstwoord door Jean Eigeman (dagvoorzitter).....	4
2.3. Toelichting NOVI proces door Ingrid Post (NOVI omgevingsmanager).....	4
2.4. Inhoudelijke toelichting door de secretarissen uit de verdiepingsgroepen.....	5
2.4.1. <i>Naar een duurzame en concurrerende economie door Dick Bres</i>	5
2.4.2. <i>Naar een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving door Gaston Gelissen</i>	6
2.4.3. <i>Naar een toekomstbestendige en bereikbare woon-, -werkomgeving; Saskia Ferf Jentink</i>	6
2.4.4. <i>Naar een waardevolle leefomgeving door Bernard Cino</i>	7
2.5. Toelichting van het verdere programma door Felix Wolf.....	7
3. Gesprekken in vier groepen over beleidsopties en 'witte vlekken'	8
3.1. Groep 1 over economie en de bereikbare woon en werkomgeving (verdiepingsrapporten 1 en 3).....	8
3.2. Groep 2 over klimaat en de leefomgeving (verdiepingsrapporten 2 en 4).....	10
3.3. Groep 3 over klimaat en de leefomgeving (verdiepingsrapporten 2 en 4).....	14
3.4. Groep 4 integrale groep over alle strategische opgaven (verdiepingsrapporten 1 t/m 4).....	19
4. Plenaire sluiting	23
4.1. Bloemlezing uitkomsten werkgroepen.....	23

4.2. Sluiting	24
Bijlage 1: Deelnemerslijst.....	25
Bijlage 2: Foto's posters beleidsprioriteiten	27
Bijlage 3: Gemiste onderwerpen	30

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

1. Inleiding Verslag

Op 7 december is er een OIM bijeenkomst geweest voor de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). Het doel van de bijeenkomst was het prioriteren van de beleidsopties en het identificeren van de ontbrekende onderwerpen in de zogeheten conceptverdiepingsrapporten van de NOVI. Deze rapporten, opgesteld door ambtelijke werkgroepen van diverse ministeries, gaan over elk van de vier strategische opgaven van de NOVI. Tijdens de bijeenkomst gaf een grote groep deelnemers aan het vooral te willen hebben over de onderwerpen die in *alle* opgaven genoemd worden. Zij wilden met elkaar zoeken naar de verbindingen tussen het Rijk, de verschillende regionale overheden en lokale overheden. Dit is geheel in de geest van de NOVI. De NOVI wil namelijk graag een integrale visie zijn. Voor deze groep deelnemers is ter plekke een gesprekstafel georganiseerd.

De sessies werden genotuleerd door Alt-Tab bedrijfsondersteuning. Felix Wolf, secretaris OIM NOVI, heeft de redactie van dit concept-verslag verzorgd.

Nadat commentaar is gevraagd aan de OIM deelnemers op 7 december, vormt dit verslag, samen met de verslagen van de twee eerdere OIM NOVI bijeenkomsten in 2017, de basis voor een OIM-advies over de NOVI. Dit advies biedt het OIM begin 2018 aan de minister van Binnenlandse Zaken, die verantwoordelijk is voor de NOVI.

Eind 2018 verschijnt er een concept-NOVI; de definitieve NOVI wordt in 2019 gepubliceerd. In de tussentijd zal er op meerdere momenten met maatschappelijke partijen worden overlegd.

2. Plenaire opening

2.1. Inleiding door Felix Wolf (secretaris OIM NOVI)

Felix Wolf opent de werkconferentie van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en heet de aanwezigen van harte welkom.

Jean Eigeman neemt het dagvoorzitterschap over van Job Cohen, die in verband met ziekte verhinderd is. Het doel van deze ochtend is het bespreken van de vier opgestelde verdiepingsrapporten.

Het programma is in verband met de afwezigheid van Job Cohen enigszins ingedikt. Mochten er nog opmerkingen en suggesties over zijn, dan kunnen de deelnemers deze per e-mail sturen aan Felix Wolf felix.wolf@minienm.nl, dan wel meenemen naar één van de volgende deelnemersbijeenkomsten die worden georganiseerd in 2018.

Deze bijeenkomst heeft twee doelen, namelijk ten eerste het nader preciseren van de beleidsdoelen en ten tweede het duiden van ontbrekende of verbindende thema's.

Tot slot geeft Felix Wolf aan dat er opnames gemaakt worden voor intern gebruik binnen het OIM. Het doel van de opnames is om voor de OIM website een sfeerbeeld te geven hoe een OIM bijeenkomst er uitziet. Indien mensen bezwaar hebben kunnen deze contact opnemen met Felix Wolf.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

2.2. Welkomstwoord door Jean Eigeman (dagvoorzitter)

Jean Eigeman introduceert zichzelf kort aan de aanwezigen. Hij heeft een lang en breed trackrecord op alle terreinen die met de NOVI verbonden zijn. Het is goed om met elkaar in deze brede groep kennis te delen en de verschillende disciplines met elkaar in verband te brengen.

Het is goed om een discussie te voeren over de waardevolle omgeving in relatie tot de waardenvolle discussie. Het gaat vandaag om het prioriteiten van beleidsdoelstelling en het in kaart brengen van witte vlekken.

Het is goed om binnen OIM met elkaar te werken aan een Nationale Omgevingsvisie en het samenbrengen van sectorale en lokale Omgevingsvisies. Het Rijk brengt een eigen visie maar moet ook een verbindende schakel zijn tussen een visie en het ruimtelijk beleid.

De aanwezigen hebben allen een taak in dit proces, maar er zijn ook talloze mensen in Nederland die zich daarmee bezighouden in hun directe leefomgeving, met een gezonder leefklimaat en met een gezondere leefstijl. Binnen de op te stellen kaders moeten zoveel mogelijk inwoners worden betrokken.

De deelnemers wordt vervolgens gevraagd een plek in de zaal te zoeken waar zij op dit moment wonen. Jean Eigeman geeft globaal aan hoe de kaart van Nederland fictief in de zaal gepositioneerd is. Met name de Randstad lijkt erg goed vertegenwoordigd in deze bijeenkomst.

Vervolgens wordt de deelnemers gevraagd de plek op te zoeken die hen in Nederland het meest aan het hart gaat. De Waddeneiland, de duinen bij Schoorl, Zeeland en Gelderland scoren hierbij hoog. Maar ook de steden Utrecht, Groningen en Maastricht en omgeving worden gewaardeerd om hun veelzijdigheid.

2.3. Toelichting NOVI proces door Ingrid Post (NOVI omgevingsmanager)

Ingrid Post licht het proces van de Nationale Omgevingsvisie toe zoals dat tot op heen gevoerd is. In veel van de gebieden die de deelnemers net hebben aangegeven op de virtuele kaart, hebben mensen te maken met een grote opgave. Niet alleen ruimtelijk maar ook in de energietransitie.

De aanleiding om te komen tot een Nationale Omgevingswet was de introductie van de Omgevingswet, die vraagt om een Rijkvisie op de leefomgeving. Dat is inmiddels ook geborgd in het regeerakkoord. Het doel is om alle claims en effecten op de leefomgeving in kaart te brengen. Dat vraagt om slimme combinaties, het verbinden van zaken, maar soms zullen ook keuzes gemaakt moeten worden. Uiteindelijk moet de Nationale Omgevingsvisie visie en richting geven en wellicht op bepaalde punten kaders scheppen. Het gaat niet alleen om het opstellen van een visie, maar juist om het hele werkende stelsel. Dat moet werking krijgen in de wisselwerking tussen de verschillende bestuurslagen, de wet- en regelgeving en in bestuurlijke arrangementen. Maar wat vooral erg belangrijk is, is de monitoring en evaluatie. Als het proces eind 2019 klaar zijn, staat men aan het begin van hele grote opgaven in een adaptief proces. Dat zal

men met elkaar moeten monitoren en evalueren om met elkaar te zorgen dat men op de goede weg is en blijft.

De eerste fase was het opstellen van een startnota, waarin onderwerpen zijn opgenomen die allen voldoen aan drie criteria, te weten:

- heeft het integraal daadwerkelijk een meerwaarde?
- is het urgent?
- is er een transitie gaande?

In de startnota zijn deze onderwerpen uitgewerkt in vier strategische opgaven, te weten:

- naar een duurzame en concurrerende economie;
- naar een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving;
- naar een toekomstbestendige en bereikbare woon- en werkomgeving;
- naar een waardevolle leefomgeving.

Deze opgaven zijn nu, in fase 2, onderwerp van gesprek met name tijdens deze bijeenkomsten. De opgeleverde verdiepingsrapporten vormen de basis voor het gesprek maar vormen uiteindelijk slechts enkele bouwstenen van de Nationale Omgevingsvisie. Ook de input die is geleverd door de stakeholders in de afgelopen periode worden als bouwstenen voor de Nationale Omgevingsvisie worden meegenomen. Alle geleverde input moet gezamenlijk leiden tot een concept- Nationale Omgevingsvisie in uiterlijk december 2018. Deze bijeenkomst heeft de intentie om te komen tot een verrijking van de inhoud. De resultaten van vandaag worden in een aanvullende rapportage als vijfde bouwsteen aangeboden aan de opstellers van de Nationale Omgevingsvisie.

Het streven is in februari 2018 een eerste schets van de NOVI te presenteren in de vorm van een soort inhoudsopgave. Dat moet aan het einde van 2018 leiden tot een afgeronde concept-NOVI. De tijdsdruk om te komen tot een afgeronde en gedragen Nationale Omgevingsvisie hangt samen met de verkiezingen voor de Provinciale Staten die in 2019 gehouden worden.

2.4. Inhoudelijke toelichting door de secretarissen uit de verdiepingsgroepen

2.4.1. Naar een duurzame en concurrerende economie door Dick Bres

Deze verdiepingsrapportage is een interdepartementale rapportage geworden waarin de urgenties op een rij zijn gezet. Het gaat om grote transities waarbij men als doel heeft dat de inwoners van Nederland in een aangename omgeving kunnen blijven wonen, leven en werken.

De leidende ambitie is: 'Nederland is koploper in de ontwikkeling, toepassing en export van slimme en duurzame producten, technologieën en diensten in een circulaire economie, in een internationaal onderscheidende aantrekkelijke en gezonde leefomgeving als onderdeel van een excellent vestigingsklimaat.' Het doel is dat Nederland blijft behoren tot de vijf meest concurrerende, duurzame economieën van de wereld.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

In de nationale opgave vraagt dat om het verduurzamen van de economie en het versterken en/of behouden van een excellent internationaal vestigingsklimaat. Die opgave is uitgewerkt in tien beleidsdoelen die in drie clusters worden opgedeeld, te weten het verstrekken van de internationale netwerkpositie, duurzame en concurrerende stedelijk-economische netwerken en regio's/steden met een uitstekend woon-, werk-, en leefklimaat.

In deze bijeenkomst wordt gezocht naar een nadere precisering van deze beleidsdoelen.

2.4.2. Naar een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving door Gaston Gelissen

Het doel om te komen tot een klimaatneutrale samenleving is eenvoudig te duiden aan de afgesproken klimaatdoelen in het klimaatakkoord van Parijs. De doelen zijn daarmee overduidelijk urgent. Het is goed om te zien dat Rijk, provincie, gemeenten en waterschappen hier op hun eigen wijze aan bijdragen. Maar er is een impuls nodig om de uitvoering op gang te brengen.

De klimaatadaptatie is in zeven opgaves uitgewerkt en vraagt om implementatie in het ruimtelijk beleid. Het gaat daarbij niet om het maken van keuzes, maar als gekozen wordt voor een en-en-en-beleid, is het mogelijk de doelen te halen. Maar zeker is dat niet. De hoofdvraag in dit thema is: 'Wie doet wat?'. In de Nationale Omgevingsvisie moet een goede balans gevonden worden tussen centrale en decentrale sturing in lijn met het doel van de Omgevingswet en de juiste betrokkenheid van het Rijk bij grootschalige voorzieningen. Het borgen van de kwaliteit van de leefomgeving en tijdige realisatie zijn daarbij essentieel.

2.4.3. Naar een toekomstbestendige en bereikbare woon-, -werkomgeving; Saskia Ferf Jentink

In deze verdiepingsrapportage is een onderscheid gemaakt tussen kwantitatieve en kwalitatieve urgenties.

De kwantitatieve urgentie is het dilemma dat bestaat tussen enerzijds de noodzaak om in de komende jaren 700.000 extra woningen, vooral stedelijk, te realiseren, maar anderzijds het knelpunt dat het huidige mobiliteitssysteem nu al tegen de grenzen aan loopt.

Dat legt ook een kwalitatieve urgentie bloot. In deze ontwikkelingen moet nadrukkelijk aandacht zijn en blijven voor de toegankelijkheid en beschikbaarheid van plekken en voorzieningen in de samenleving. Het streven naar een inclusieve samenleving levert de nodige vraagstukken op.

Met betrekking tot de verduurzamingsopgave is bepaald dat in 2030 een reductie van 49% van de uitstoot van broeikasgassen moet zijn gerealiseerd. Dat vraagt met name om een transitie in de mobiliteit en de verstedelijkte omgeving.

Binnen de verdiepingsrapportage zijn vier beleidsdoelen geformuleerd:

- het accommoderen van groei in het stedelijk kerngebied en de stedelijke netwerken
- vitaliteit in de krimpgebieden
- de inclusieve samenleving

- de transitie naar een duurzame gebouwde omgeving en duurzame mobiliteit

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Deze beleidsdoelen geven alle vier ruimte om er 'vol in te gaan' of juist met een geleidelijke aanpak te werken.

Datum
19 januari 2018

2.4.4. Naar een waardevolle leefomgeving door Bernard Cino

De waardevolle leefomgeving is gesplitst in vier thema's, natuur, Landbouw, landschap en veenweide. In het rapport is getracht te duiden wat een waardevolle leefomgeving is. Daarbij speelde de volgende vraag een rol: 'Wat voor land willen we zijn in 2050?'. Er is een begin gemaakt met een afwegingsinstrument waarmee de omgevingskwaliteiten tegen elkaar afgewogen kunnen worden. Daarbij is de kunst zachte waarden niet uit het oog te verliezen.

Per thema zijn beleidsdoelen uitgewerkt (zie de betreffende doelenboom, bijlage 4) en het rapport verdiepingsgroep 4 Nationale Omgevingsvisie: naar een waardevolle Leefomgeving (>[LINK](#))).

Voor deze beleidsdoelen zijn opties uitgewerkt. Enerzijds optimaliseren die vanuit het huidige beleid. Anderzijds ligt de focus op een transformatie naar 2050. Die opties sluiten elkaar niet per definitie uit. Het kan in bepaalde gevallen ook goed naast elkaar bestaan of aansluitend aan elkaar plaatsvinden.

2.5. Toelichting van het verdere programma door Felix Wolf

Aan de muren hangen vijf posters met daarop de doelenbomen. De deelnemers worden gevraagd de eigen top-3 van beleidsopties aan te geven door het plakken van stickers. De groene sticker is de eerste prioriteit (3 punten), de gele sticker is de tweede prioriteit (2 punten) en de rode sticker is de derde prioriteit (1 punt).

Voorts vraagt Felix aan de aanwezigen om op de matrix op de flipover aan te geven met post-its welke onderwerpen missen in de huidige verdiepingsrapportages.

Vervolgens gaan de deelnemers uiteen in vier subgroepen om in kleiner verband te spreken over de verdiepingsrapporten. Op verzoek van een aantal deelnemers wordt besloten om uiteen te gaan in één subgroep die spreekt over de verdiepingsrapporten 1 en 3, twee subgroepen die spreken over de verdiepingsrapporten 2 en 4 en één subgroep die over alle verdiepingsrapporten spreekt.

3. Gesprekken in vier groepen over beleidsopties en ‘witte vlekken’

3.1. Groep 1 over economie en de bereikbare woon en werkomgeving (verdiepingsrapporten 1 en 3)

Gespreksleider	Berber Koopmans	
Deelnemers	Dick Bres	NOVI programmateam
	Jack van Everdink	KOMO
	Martien Plaatsman	NOVI programmateam
	Stefan Jak	ProRail
	Anneke van der Vlist	Iederin

Berber Koopmans heet de deelnemers van harte welkom. Veel mensen hebben in de pauze gebruik gemaakt van de gelegenheid gemaakt om prioriteiten aan te geven in de beleidsdoelen, dan wel op de flipover hiaten in de verdiepingsrapporten aan te geven.

De deelnemers stellen zich kort aan elkaar voor.

Aan de hand van de puntentelling die voortvloeit uit de stickers op de beleidsdoelen maakt Berber Koopmans op de dat de meeste punten zijn gegeven, voor zover relevant in deze subgroep, aan: Het verduurzamen regio's en steden met uitstekend woon-, werk- en leefklimaat met een topkwaliteit leefomgeving, een schaa sprong in de verstedelijking en de bereikbaarheid. In de regionale aanpak van de circulaire economie met toplocaties en ruimte voor de economie.

En aan: Naar een toekomstbestendige en bereikbare woon- en werkomgeving en daarmee krachtig inzetten op duurzame gebouwde omgeving en duurzame mobiliteit versus een geleidelijke overgang door middel van technische aanpassingen.

Witte vlekken

Berber Koopmans vraagt vervolgens aan de deelnemers of zij witte vlekken hebben benoemd in de beide rapportages.

Stefan Jak vraagt naar de in de rapportage genoemde 'mobile-shift' die voor hem niet duidelijk aangeeft van waar, naar waar de overgang wordt gerealiseerd. Dick Bres licht toe dat het idee is steeds milieuvriendelijkere vormen van transport te realiseren en het tegengaan van congestie waar dat mogelijk is. Daarbij is nog geen voorkeur uitgesproken over de keuze van weg naar water of van weg naar spoor. In de praktijk komt het neer op een en-en-beleid. Stefan Jak stelt vast dat daarmee de beleidsdoelen nog niet concreet genoeg zijn om ook het maatschappelijk veld mee te nemen in het maken van een duidelijke keuze.

Jack van Everdink vult aan dat geen aandacht wordt besteed aan het spreiden van de spits waardoor bereikbaarheid en duurzaamheid een enorme ontwikkelingskans kunnen krijgen. Dick Bres merkt op dat pogingen daartoe in de praktijk lastig weerslag lijken te vinden.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

Jack van Everdink geeft voorts aan dat er een aparte duurzame en circulaire bouweconomische agenda komt, waarvan de doelstellingen in januari 2018 de doelstellingen worden gepresenteerd. Deze moeten ook bij de Nationale Omgevingsvisie worden betrokken.

Anneke van der Vlist miste met name in de startnotitie vooral de inclusieve samenleving. In de verdiepingsrapporten kwam dat gelukkig wel terug. Het onderwerp is nu geagendeerd, maar vraagt nog een nadere concretisering. Als voorbeeld noemt zij dat in het thema mobiliteit weinig tot geen aandacht wordt besteed aan de voetganger, al dan niet met rollator of rolstoel.

Stefan Jak vult aan dat het essentieel is om aandacht te geven aan het sluitend krijgen van de gehele keten van vervoer. Ook in de verhouding tussen NOVI, POVI en GOVI moet aandacht zijn voor alle vormen van vervoer. Daarbij kan het van belang zijn om ook OV-verbindingen niet economisch rendabel zijn, wel in stand te houden om een stimulans te creëren voor krimpgebieden.

Wat is het belangrijkste onderwerp en waarom zou het opgenomen moeten worden in de Nationale Omgevingsvisie?

Stefan Jak zoekt nog naar de wijze waarop de grote processen in de praktijk vormgegeven gaan worden en in welke fasering dat daadwerkelijk gerealiseerd kan worden. Daar moet ook het totale systeem van openbaar vervoer worden meegenomen om te komen tot een volledig duurzame vorm van openbaar vervoer. De doelstellingen moeten dan niet langer louter worden afgewogen op basis van reizigerskilometers, maar binnen duidelijke kaders waarbinnen elke gemeente en regio kan bijdragen aan de hoofdoelstellingen.

Anneke van der Vlist wijst op de inclusieve samenleving en de duurzame gebouwde omgeving. Het is goed om duurzaam en levensloopbestendig wonen mogelijk te maken. Dat heeft niet alleen betrekking op ouderen, maar ook jongeren krijgen daarmee te maken. Het is goed om een goed toegankelijke woningen duurzaam te bouwen. De vraag is wel in hoeverre de overheid daar een taak in heeft of dat het meer aan de markt gelaten kan worden.

Jack van Everdink vult aan dat de woningmarkt op dit moment niet uitgebalanceerd is. Met subsidies is dat wel te stimuleren, maar dat heeft geen bestendig karakter. Het alternatief is een revolverend fonds dat kleine leningen verstrekt voor duurzaamheidsmaatregelen. Het moet aantrekkelijk gemaakt worden voor mensen om te investeren. Niet alleen in middelen maar ook het wegnemen van obstakels en remmende regelgeving.

Stefan Jak merkt op dat in de gebruikte terminologie vele, verschillende woorden voor eenzelfde thema worden gebruikt. Om de betrokkenheid te vergroten is het goed een eenduidige definitie te maken die alle subthema's omvat.

Stefan Jak merkt vervolgens op dat sommige investeringen niet worden gedaan omdat men nog vaak gebonden is aan korte termijn investeringen en de daarbij behorende voorwaarden, zoals een korte terugverdientijd. In de praktijk loopt men dan tegen de grenzen van innovatie aan omdat er de focus te kort is in relatie tot de levensduur van het product. Het vraagt om een duidelijke visie en het wegnemen van hobbels in de weg er naar toe.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

Jack van Everdink stelt vast dat het essentieel is om te komen tot een circulaire bouw omdat de grondstoffen op raken. Maar ook de bouw loopt tegen de grenzen aan in de regelgeving. Veel zaken in de prefabricage zijn in Nederland al enorm ver ontwikkeld waardoor minder materiaal en energie gebruikt wordt. Het hergebruik van materialen uit bijvoorbeeld sloopafval is niet volledig te realiseren. Dat vraagt om het mogelijk maken van het ook weer uit elkaar halen van bouwwerken. Het werken met vaste stramienmaten zouden het mogelijke hergebruik van materialen vergroten. Anneke van der Vlist haakt daarop in dat het ook direct een mogelijk geeft om te komen tot een betere toegankelijkheid. Berber Koopmans vraagt of dit een thema is dat direct in de Nationale Omgevingsvisie opgenomen moet worden, dan wel dat het op een andere rapportage meegenomen moet worden. Het zoeken naar meer of meerdere mate van standaardisatie is van groot belang om te komen tot circulariteit, aldus Jack van Everdink. Dat geldt ook voor infrastructurele werken en het ontwerp daarvan.

Jack van Everdink geeft aan dat het krachtig inzetten op de een toekomstbestendige en bereikbare woon- en werkomgeving niet direct zal leiden tot navolging van de inwoners. Het zou feitelijk meer de vorm van een parabool moeten zijn, waarbij men gelokt moet worden om mee te doen. Stefan Jak is het daar niet geheel mee eens. Hij is van mening dat sommige projecten vragen om een duidelijke stip op de verre horizon waar in de praktijk in kleinere stapjes naartoe gewerkt moet worden. Dat kan in de praktijk wel leiden tot de parabool van effecten.

Anneke van der Vlist geeft aan dat beslissingen in andere domeinen direct invloed hebben op het ruimtelijk domein. Bijvoorbeeld de besluiten die genomen worden in het sociale domein en het langer zelfstandig moeten en blijven van ouderen. Ook daarin moeten belemmeringen worden weggenomen. Het loslaten van overbodige en truttige regeltjes in de woningmarkt kan leiden tot extra lucht op de woningmarkt, bijvoorbeeld het opheffen van het verbod op permanente bewoning van vakantiewoningen.

Tot slot merkt Anneke van der Vlist op dat de inclusieve samenleving nu wel heel breed omschreven is. Zij vraagt om een duidelijker onderscheid tussen de verschillende doelgroepen.

3.2. [Groep 2](#) over klimaat en de leefomgeving (verdiepingsrapporten 2 en 4)

Gespreksleider Maaïke de Beer

Deelnemers

Floor de Kleijn
Simon Middelkamp
Michiel van de Bergh
Marieke van Beers
Gaston Gelissen
Marcel Doyer
René Dessing

Nederlandse Vereniging
Duurzame Energie
Stichting Wandelnet
Wereld Natuurfonds
Producenten Organisatie
Varkenshouderij POV
NOVI programmateam
Alliander
Stichting Kastelen,
historische Buitenplaatsen

Pien van Zandbrink

Jaap Broekhuizen

en Landgoederen (sKBL)
Ministerie van Economische
Zaken en Klimaat
Federatie Instandhouding
Monumenten

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

Beleidsopties

Beleidsoptie 2.3 'Het rijk stimuleert een integrale gebiedsgerichte benadering van de leefomgeving waarin meekoppelkansen tussen klimaatadaptatie en andere ruimtelijke opgaven – zoals de energietransitie – optimaal worden benut' springt er heel erg uit.

De heer Doyer van Alliander is van mening dat de hele energietransitie maatwerk is en moeilijk vanuit de centrale overheid te sturen is.

Bij de sheet 'Waardevolle leefomgeving' wordt er hoog gescoord bij punt 3a 'Optimaliseren – randvoorwaarden stellen aan gebruik'. De heer Broekhuizen mist hierbij het punt cultureel erfgoed.

De heer Middelkamp ziet in het algemeenheid een onevenwichtigheid tussen A en B. A staat voor optimaliseren en B voor transformeren. Blijkbaar willen deelnemers zowel optimaliseren als transformeren. Bij de beleidsopties wordt voor elk onderwerp optimaliseren of transformeren aangegeven. De sheet geeft aan dat de helft voor optimaliseren is en de andere helft voor transformeren.

De heer Gelissen leest dat klimaatbestendig heel populair is en dat er minder aandacht voor klimaatneutraal is. De heer Doyer hecht net zo veel waarden aan een klimaatneutrale samenleving. De heer Doyer wordt meer getriggerd door woorden als 'gebiedsgericht'.

De heer Dessing geeft aan dat het klimaat en leefomgeving niet altijd dezelfde intenties hebben. Hij vindt klimaat van groot belang, maar vindt het culturele element uit de leefomgeving net zo belangrijk, zo niet belangrijker. Het is onbegrijpelijk dat 550 complex historische buitenplaatsen die gezamenlijk 150.000 hectare van Nederland in beslag nemen niet genoemd worden maar de Hollandse Waterlinie wel. Het culturele erfgoed maakt economisch uit, met een groot aantal bezoekers. Het Nederlands bureau voor Toerisme is enorm aan het inzetten op de buitenplaatsen en kastelen. Het heeft ook een groot belang voor het klimaat. De heer Dessing ziet het culturele erfgoed minimaal terug komen. De heer Doyer begrijpt dit volledig, maar vraagt zich af wat de koppelkansen zijn vanuit het culturele erfgoed met de klimaatuitdaging die er ligt.

De heer Dessing is van mening dat de NOVI moet inzetten op de verbinding. Erfgoed is een versnipperde wereld en is daardoor misschien ook ondergesneeuwd. Een onderdeel van de NOVI moet ook een maatschappelijke verbinding zijn van organisaties. Dit wordt gemist.

Meerdere sprekers worden geprikkeld door integraliteit.

Bij de beleidsdoelen over klimaatneutraal, heeft mevrouw De Kleijn meerdere keren aangegeven dat bij alle transitiepaden ruimte een onderdeel moet zijn.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

De heer Doyer vindt Governance een belangrijk item. Tot 2020-2023 is iedereen druk bezig om de eerder vastgestelde doelstellingen in te vullen. Voor de periode erna zitten de Provincies, de Gemeenten, de overheid klem. Er worden geen keuzes gemaakt. De omgevingswet gaat uit van de bevoegdheid zo laag mogelijk neer te leggen. Om het proces verder te kunnen brengen, moeten de kaders helder zijn. De heer Dessing vraagt of er bij governance nog een gelaagdheid is van nationaal, regionaal, provinciaal en gemeente. Bij erfgoed is decentralisatie een steeds groter probleem.

De heer Middelkamp is van mening dat het een keuze moet zijn, nationaal, regionaal of provinciaal. Bij nationaal is er een eenheidsworst, terwijl Nederland regionaal heel verschillend is. De heer Dessing mist in de hele discussie de relatie met Europa. In het erfgoedtraject wordt er per Provincie beleid geformuleerd. Hij ziet liever kwaliteit, dan een minder kwalitatieve benadering. De heer Middelkamp vindt dat wat betreft klimaat duidelijk staat aangegeven wat de afspraken zijn met Europa en de rest van de wereld.

De heer Broekhuizen sluit zich aan bij voorgaande sprekers. Integrale kaders voor cultureel erfgoed is erg wenselijk. Het is goed dat er ook nationale kaders zijn. Dit is onvoldoende terug te zien in de beleidsopties.

Mevrouw De Kleijn verwijst naar punt 2.4 'Het Rijk zet eigen gronden en vastgoed in als vliegwiel voor energiebesparing, duurzame energieopwekking en klimaatadaptie voor landelijke en regionale doelen'. Zij zou graag zien dat uit de NOVI ook duidelijk wordt wat de *no regret* maatregelen zijn. Het schetst een stand van zaken, het kiest nog niet. Een aantal punten kan nu al opgepakt worden zoals het verduurzamen van eigen vastgoed. Samenvattend: hoe het gedaan wordt is maatwerk, maar de uitgangspunten kunnen vanuit het Rijk wel al geformuleerd worden.

De heer Dessing komt terug op de leefomgeving. Veel elementen zijn niet te meten, zoals intrinsieke waarden, schoonheid, cultuurwaarden, landschap. Het zijn begrippen die moeilijk te meten zijn en daardoor ook kwetsbaar zijn. Hij vindt het een risico als in het beleid maar een paar voorbeelden worden genoemd, zoals het veenweidegebied. Hierdoor wordt er gefocust op een paar elementen waardoor de rest niet waardevol wordt gezien. Hij wil dit risico graag benoemt zien. Beleid is belangrijk, maar het kader eveneens. De heer Middelkamp sluit zich hierbij aan. Het veenweidegebied heeft een probleem, maar de bodemdaling in Groningen wordt niet genoemd. Hij vindt de waardevolle leefomgeving niet integraal beschreven, de eenheid ontbreekt in het verhaal. Het gaat niet alleen om het buitengebied, maar ook over het stedelijk gebied. De verbinding van stad en platteland is enorm belangrijk. De heer Dessing vult aan dat in Nederland alleen maar maakbaar land ligt. In hoge mate is dit land wel bepaald door kasten en buitenplaatsen. Hij mist het hele historische aspect in het rapport.

De heer Gelissen geeft aan dat een belangrijk element van het rapport de matrix op pagina 17 is. De matrix geeft aan dat er verschillende lagen zijn, maar ook verschillende functies van de landschappen. Er worden ook combinaties gemaakt. Dit kan een kader zijn waarmee veel aspecten van landschap en landschapontwikkeling in meegenomen kan worden.

De heer Doyer vraagt hoe de verdiepingsrapporten op de vier strategische thema's straks vertaald en geïntegreerd gaan worden. De energietransitie en het stedelijk gebied staat niet los van elkaar. Met name naar de integraliteit is de heer Doyer nieuwsgierig. Als er niet geïntegreerd wordt, stelt het NOVI niks voor.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

De heer Gelissen verduidelijkt dat er twee lijnen zijn. De integrale lijn, waarmee de samenhang wordt geborgd en vervolgens een aantal lijnen waarvan gezegd wordt dat het belangrijke aspecten zijn die een impuls geven.

Witte vlekken

Geconcludeerd dat er veel witte vlekken gezien worden bij de categorie leefomgeving. Gezondheid in relatie tot veehouderij op basis van objectieve uitgangspunten naar buiten wordt gebracht. Een goed georganiseerde leefomgeving bevordert de gezondheid. Voor de heer Broekhuizen bestaat er een lijn tussen cultureel erfgoed en economie. Vervolgens benadrukt hij de samenhang tussen stedelijk en landelijk gebied. Leegstand van agrarische gebouwen richting de toekomst biedt ook kans voor de energietransitie. Vanuit de agrarische sector is er geen opvolging. Bij leegstand hoort ook herbestemming. Volgens mevrouw Van Beers ontbreekt dit in het geheel. Volgens de heer Broekhuizen draagt herbestemming bij aan een waardevolle landschap doordat leegstandsvragen naar een oplossing worden gebracht. De heer Doyer mist innovatie in het hele verhaal zin. Bij het ontwerpen van steden of het leefbaar maken van steden speelt innovatie een hele grote belangrijke rol.

De voorzitter vraagt aan de deelnemers of zij van mening zijn dat in de NOVI de toekomstige ontwikkelingen opgenomen moeten worden of dat dit heel open gehouden moet worden. Alle sprekers zijn van mening dat beide in de NOVI beschreven moet worden. De heer Dessing mist de verbinding met historische lijnen. Het voelt Amerikaans aan. Het geeft continuïteit, verbinding, visie en begrip. De heer Gelissen is benieuwd op welke manier de visie en begrip goed voor het voetlicht gebracht kan worden. De heer Dessing is van mening dat organisaties uit de cultuur groene wereld, zoals Staatsbosbeheer en Natuurmomenten, graag mee willen werken. De heer Broekhuizen verwijst naar de startnotitie, pagina 3.2 cultuur en erfgoed. Er worden woorden gebruikt, die heel goed uit uitgangspunt kunnen dienen.

De heer Doyer ondersteunt bovenstaande. Vanuit cultuur historisch perspectief zijn er bepaalde landschappen ontstaan, bepaalde lijnen in een landschap. Daarmee kan in de inrichting van de fysieke leefomgeving wel rekening worden gehouden. Bij de inpassing van windmolens en zonnevelden probeert men een eerste slag te slaan om hiermee rekening te houden.

Mevrouw De Kleijn ziet een link naar klimaatadaptatie. Nu staat vermeld 'Het Rijk zet in op het vergroten van de weerbaarheid van de maatschappij door een dialoog te starten over zijn eigen taak en verantwoordelijkheid en de taak en verantwoordelijkheid die burgers en bedrijven hierin hebben'. Zij vindt dit niet de juiste boodschap, maar ziet een rol voor het Rijk weggelegd in het schetsen van de toekomst. De actie zit meer in urgentie en visie schetsen en meenemen van burgers.

De heer Dessing vraagt aandacht voor water en alle bedreigingen hieromtrent. Zowel de heer Dessing als mevrouw De Kleijn missen de integraliteit rondom het thema water. Het gaat nu voornamelijk over robuustheid. De heer Gelissen verduidelijkt dat waterveiligheid opgenomen is in het adaptatie gedeelte. De heer Van de Bergh leest het thema natuur bij mitigatie maar ziet het niet terug bij adaptatie. Hij vindt natuur net zo belangrijk bij adaptatie. De natuur kan een rol spelen in het aanpassen van gebieden aan de gevolgen van klimaatverandering,

bijvoorbeeld door opvang en berging van water, hittebestrijding en hoogwaterverdediging. Burgerparticipatie wordt door de heer Dessing nog gemist. Dit punt is een essentieel gegeven voor het opstellen van de visie. De beleefbaarheid en betrokkenheid van het landelijk gebied, bedoeld op recreatie en toerisme, mist de heer Middelkamp.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

Samenvatting

Deelnemers aan deze groep vinden de onderstaande punten belangrijk:

- rijksoverheid, op welk niveau wordt de governance bepaald. Hoe wordt afgestemd.
- integraliteit zowel sectoren als landelijk op Europees niveau.
- interprovinciale samenwerking is essentieel.
- no regrets maatregelen
- invullen van de witte vlekken

3.3. [Groep 3 over klimaat en de leefomgeving \(verdiepingsrapporten 2 en 4\)](#)

Gespreksleider	Sjoerd Hoornstra	
Deelnemers	Alex Nap Willem Meulman Roel Teeuwen Dirk Jan Graaff Diana van Winden Bernard Cino Anna Herweg Robbert Trompetter Herman Litjens Dave Neeteson	Natuurmonumenten AWN – vereniging van vrijwilligers in de archeologie Ministerie van Binnenlandse Zaken/NOVI Partners voor een Gezond Leefmilieu Gasunie NOVI programmateam Natuurmonumenten Zeeuwse Milieufederatie LTO Nederland Innovatielab Water en Natuur

Sjoerd Hoornstra heet de aanwezigen welkom in deze werkgroep, die de twee deelopgaven Klimaat en Leefomgeving bespreekt. Er volgt een korte voorstelronde.

De uitkomsten van de stemmingen op de beleidsopties liggen op de tafel. Een deel van de bespreking zal worden besteed aan de zogenaamde 'witte vlekken'. Gevraagd wordt hoe de 'stickerexercitie' is ervaren. Herman Litjens geeft aan dat het de vraag is of de beleidsopties onderscheidend genoeg zijn om ze apart te kunnen beoordelen. Dat maakt het lastig punten toe te kennen.

Strategische opgave 2: Naar een klimaatneutrale en klimaatbestendige samenleving

Er is veel gescoord op beleidsoptie 2.3 – Het Rijk stimuleert een integrale gebiedsgerichte benadering van de leefomgeving waarin meekoppelkansen tussen klimaatadaptatie en andere ruimtelijke opgaven – zoals de energietransitie –

optimaal worden benut (40 punten). De overige beleidsopties (met uitzondering van 2.1) scoren vrij gelijkmatig.

Anna Herweg heeft deze beleidsoptie 3 punten gegeven, mede vanuit de gedachte dat er overlap ligt tussen de verschillende opgaven, waarbij elke opgave doorwerkt in de andere. Een voorbeeld hiervan is een verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving, wanneer klimaatopgaven en klimaatadaptatie worden meegekoppeld aan natuur. Nadenken over natuur betekent ook nadenken over landschap. Natuur is een doel maar kan ook een middel zijn voor klimaatadaptatie of voor andere opgaven, zoals leefbare steden. Dit dient in alle afwegingen goed te worden meegenomen.

Anna Herweg is zich bewust van de opgave die er ligt, ook in het kader van de energietransitie. Deze opgaven kunnen soms botsen met landschap. In de keuzes die moeten worden gemaakt, dienen de belangen goed tegen elkaar te worden afgewogen. Natuur en landschap zijn daarin ook belangen en niet alleen maar het resultaat van de gemaakte afwegingen. In de toekomst zou zij willen dat deze belangen volledig worden meegenomen in de afwegingen

Roel Teeuwen licht toe dat de landschapsarchitect nadrukkelijk naar dit punt heeft gekeken. Over en weer kunnen natuur en energie elkaar versterken. Hij steunt de inbreng van Natuurmonumenten, maar zou deze willen herformuleren. Natuur en landschap kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan veel maatschappelijke doelstellingen, maar er moet wel een goede inpassing in het landschap mogelijk zijn. Omgekeerd kan natuur ook baat hebben bij bepaalde opgaven.

Robbert Trompetter wil dit punt naar een hoger schaalniveau tillen. Hij is van mening dat in 2050 een gebiedsgericht project alleen nog maar succesvol kan zijn als is gedacht aan de maatschappij, de economie en de ecologie. In Zeeland zijn teveel initiatieven gestrand omdat deze te veel vanuit één van deze drie invalshoeken werden benaderd. In de NOVI mag wat hem betreft keihard worden vastgelegd dat elke gebiedsgerichte ontwikkeling vanuit deze drie invalshoeken moet worden benaderd. De maatschappelijke waarde in een gebiedsgericht project zou ook kunnen betekenen dat er een sociale zorgcomponent aan is gekoppeld. De koppeling van het ruimtelijke domein aan het maatschappelijk sociaal domein is essentieel.

Herman Litjens bevestigt dat alle drie de componenten moeten worden meegenomen, maar dat variaties mogelijk zijn. In het buitengebied komt niets van de grond als de landbouw niet de juiste plaats krijgt in de belangenafweging. Willem Meulman vraagt waar het cultureel erfgoed, ook het onzichtbare erfgoed, in deze belangenafweging zit.

De aanwezigen vinden dit een maatschappelijke waarde en een onderdeel van de kwaliteit van de leefomgeving.

Willem Meulman licht toe dat het boren ten behoeve van geothermie en het aanleggen van netwerken altijd betekent dat wordt geïnfilteerd in een (in potentie) archeologische laag. Op de cultureel historische kwaliteitskaart staat alleen het gebouwde erfgoed en niet het onzichtbare archeologische erfgoed. Het probleem is dat de onderlaag niet zichtbaar. Het is belangrijk dat dit wel zichtbaar wordt gemaakt in kaartmateriaal of driedimensionale modellen. Er bestaan goede archeologische waardekaarten, waarop heel Nederland wordt gedekt op

archeologische elementen. Sjoerd Hoornstra merkt op dat dit als één van de witte vlekken kan worden meegenomen.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Bernard Cino vraagt of in de NOVI iets moet worden opgenomen waarmee het dwingend wordt om de afwegingen goed te maken. Anna Herweg vindt dat dit wel zou moeten gebeuren. De overkoepelende vraag, die hiermee samenhangt is, hoe sturend de NOVI moet worden. De NOVI is alleen bindend voor het Rijk. Provincies en gemeenten moeten hun eigen omgevingsvisies maken en de vraag is welke instrumenten de NOVI heeft om te zorgen dat deze landt in de lokale visies. Herman Litjens constateert dat sprake is van een spanningsveld. Gebiedsgericht werken vraagt om flexibiliteit en een goede procesgang. Het dwingend voorschrijven van bovenaf staat daar haaks op.

Datum
19 januari 2018

Anna Herweg bevestigt dat sprake is van een spanningsveld, maar de vraag is wat de meerwaarde is van een NOVI als er op regionaal en lokaal niveau totale vrijheid bestaat. Daarom zijn bepaalde kaders noodzakelijk. In dit verband pleit zij voor een meekoppelprogramma in het bestuursakkoord.

Op beleidsoptie 2.1 is ook redelijk gescoord – Het Rijk maakt van klimaatadaptatie een ordenend principe in de ruimtelijke inrichting. Roel Teeuwen licht toe dat deze beleidsoptie enigszins op beleidsoptie 2.3 lijkt, maar door de schrijver is het anders bedoeld. Bij het inrichten van een gebied, dient onder meer de vraag te worden gesteld, waar als eerste naar moet worden gekeken. Met deze beleidsoptie wordt bedoeld dat klimaatadaptatie in het ordenend principe wat meer vooraan zou mogen staan.

Diana van Winden heeft de beleidsoptie ook op deze wijze geïnterpreteerd. Zij ziet het ordenend principe als een ladder of toetsvolgorde, waarin klimaatadaptatie vrij ver bovenaan zou moeten staan.

Bij klimaatmitigatie is bij het beleidsdoel mobiliteit (1.d) sprake van grote diversiteit in de voorkeuren. De beleidsopties zijn gerubriceerd naar mate van sturing. Er is enerzijds veel gescoord op een sterk sturende rol en anderzijds op een zo klein mogelijke – kaderstellende – rol van de overheid.

Robbert Trompetter vindt het lastig om hierin een voorkeur aan te geven, want hij hinkt op twee gedachten. Nieuwe economie komt van onderop en dan zouden alleen kaders voldoende moeten zijn, maar de oude economie mag best een wat meer sturende leidraad worden meegegeven. Specifiek ten aanzien van mobiliteit zou hij gevoelsmatig kiezen voor het overlaten aan de markt. Roel Teeuwen bevestigt dat innovatie vaak van onderop komt. Er moet echter ook een laadinfrastructuur worden gerealiseerd. Als de keuze wordt gemaakt om die laadinfrastructuur te realiseren dan helpt dat de autoproducenten om eerder te kiezen voor de productie van elektrische auto's. Wanneer ervoor wordt gekozen om niet te investeren, is het nog maar de vraag of de markt dit oppakt, want de markt wacht dan misschien wel op de overheid.

Herman Litjens denkt dat teveel wordt geredeneerd vanuit een Nederlands perspectief, maar dit vraagstuk hangt sterk af van de ontwikkelingen in Frankrijk en Duitsland.

Diana van Winden stelt dat de noodzaak van maatregelen in relatie tot klimaatverandering nog niet bij iedereen voldoende is geland, terwijl het wel noodzakelijk is om iedereen in de transitiebeweging mee te krijgen. Bewustwording is een belangrijk aandachtspunt. Opvallend is dat deze optie bij het stickeren niet heel hoog heeft gescoord. Dirk Jan Graaff stelt dat bewustzijn

pas ontstaat als er goede en concrete voorbeelden zijn. Daarom zou meer moeten worden gewerkt met pilotprojecten.

Dave Neeteson adviseert deze pilotprojecten aan de markt over te laten, waarbij de overheid een sturende en faciliterende rol op zich neemt. Kaders stellen is ook een vorm van laissez-faire. Hij mist bij deze strategische opgave een concrete klimaatagenda. Klimaatadaptatie en klimaatmitigatie lopen in het gesprek nog min of meer door elkaar. Het grootste effect in Nederland van klimaatverandering is niet zeespiegelstijging en droogte maar de fluctuerende grondwaterspiegel. Op basis van de effecten, die van tevoren redelijk goed in beeld zijn te brengen, moeten beleidskeuzes worden gemaakt. Grondwater is een thema dat bij de opgave klimaatadaptatie nauwelijks aandacht krijgt, terwijl met een duidelijke stip op de horizon de doelen kunnen worden aangegeven waaraan de investeringen zouden moeten worden gekoppeld.

Roel Teeuwsen verwijst naar het Deltaprogramma, waarin dit thema wel aan de orde komt. De vraag die bij de NOVI is gesteld, is wat er vanuit het Deltaprogramma in de NOVI moet worden opgenomen. Dave Neeteson meent dat het Deltaprogramma de input zou moeten zijn voor de NOVI, van waaruit vervolgens de beleidsopties worden geformuleerd. Robbert Trompetter benadrukt dat het vooral op de vraagstukken met een ruimtelijke impact van belang is om te schakelen tussen Deltaprogramma en NOVI. In Zeeland bestaat de neiging om vanuit het Deltaprogramma en de omgevingsvisie alleen maar over overstromingsgebieden te praten. Zodra niet meer wordt vastgehouden aan een harde primaire waterkering, maar wordt gekozen voor een verdeling over een groter gebied, ontstaat een veel breder ruimtelijk vraagstuk.

Strategische opgave 4: Naar een waardevolle leefomgeving

Er is met name gescoord op beleidsoptie 3.A – Landschap: Optimaliseren – randvoorwaarden stellen aan gebruik. Veenweide heeft laag gescoord. De scores van natuur en landbouw liggen daar tussenin. Bernard Cino vertaalt deze beleidsoptie in het stellen van grenzen aan verandering en het behouden van wat er is. Bij transformeren gaat het meer om de vraag hoe het landschap er in 2050 uit zou moeten zien vanuit een niet statische denkwijze. Hierbij zou kunnen worden gedacht aan het ontwikkelen van nieuwe landschappen, die al dan niet iconisch zijn. Anna Herweg constateert naar aanleiding van de scores dat door veel mensen grote belang hechten aan het landschap en kiezen voor optimaliseren en het stellen van randvoorwaarden aan gebruik. Natuurmonumenten hecht ook groot belang aan het landschap. Natuur en landschap zouden wat Natuurmonumenten betreft nationale belangen moeten zijn binnen de NOVI. Anna Herweg verwijst in dit verband naar de kustbeschermingscampagne, die een sterk landschappelijk element bevat. Met deze campagne werd geen stop op ontwikkeling beoogd maar een goede afweging van belangen. Dit staat niet per sé haaks op transformeren.

Herman Litjens stelt dat landschap dynamisch is en al eeuwenlang verandert. Wat mensen mooi vinden is generatiegebonden. Hij wil waken voor een te starre insteek.

Anna Herweg wil ook waken voor starheid, maar bescherming blijft wel noodzakelijk. Zij wijst op het belang van samenwerking met de omgeving, waarin de landbouwsector een grote rol speelt.

Robbert Trompetter verwijst naar de Zeeuwse Kustvisie, die onlangs is afgerond en ondertekend door gemeenten, landbouw-, recreatie- en natuurorganisaties. Een goede samenvatting daarvan is dat het landschap niet moet worden

geproduceerd maar geconsumeerd. Landschap is dynamisch, maar er liggen ook veel waarden in voor mensen – vaak zonder dat ze dit beseffen – en die waarden moeten behouden blijven. Bij de toevoeging van iets nieuws kan worden gekozen voor een bewuste verstoring van het landschap of voor een zo goed mogelijke inpassing, waarbij de toevoeging opgaat in de rest van het landschap door te kijken naar aard, omvang en schaalniveau. Deze werkwijze is zeer waardevol voor de kwaliteit van de leefomgeving en zou hij daarom door willen trekken naar de NOVI als procesgang.

Anna Herweg roept op participatie in te passen in dit proces.

Witte vlekken

Herman Litjens mist in de opgaven twee zaken. Ten eerste is dit de problematiek van het aantal agrarische bedrijfsgebouwen, dat in het landelijk gebied vrijkomt. Voorts is te weinig aandacht voor de verschillende richtingen die de landbouw opgaat en de bijbehorende verdienmodellen. De grote diversiteit en ontwikkelingen in de landbouw zijn niet één instrument samen te vatten. Ondernemers kiezen steeds meer hun eigen richting en dat zou hij nadrukkelijker terug willen zien komen in de NOVI.

Bernard vraagt zich af wat hiermee in de NOVI zou moeten gebeuren.

Herman Litjens zegt dat met een expliciete keuze voor een bepaalde beleidsoptie de verschillende richtingen in de landbouw mogelijk worden miskend, terwijl deze in de NOVI juist zouden moeten worden onderkend. Ook zouden bepaalde beleidskeuzes mogelijk kunnen leiden tot onvoorziene ontwikkelingen. De verschillende richtingen zouden moeten juist veel meer worden gefaciliteerd in plaats van generiek te maken voor 'de' landbouw.

Anna Herweg stelt dat de NOVI, als wordt onderkend dat er verschillende gebruikers en verschillende richtingen zijn, een visie zou moeten bevatten, waarop gemeenten en provincies vervolgens hun eigen prioriteiten kunnen stellen en beleid op kunnen maken. Hiermee krijgen ondernemers de ruimte en kunnen natuur en landschap zich ontwikkelen, maar wel binnen de visie voor een waardevolle leefomgeving.

Herman Litjens geeft aan dat de samenwerking tussen grondgebonden veehouderij en intensieve plantaardige sectoren veel meer zou moeten worden gestimuleerd. De grondgebonden veehouderij verdwijnt momenteel in delen van Brabant en Limburg omdat deze niet meer kan concurreren met de intensieve plantaardige sectoren. In relatie tot landschap zou een strakke bescherming een keuze kunnen zijn, maar er kan ook worden gekozen voor het stimuleren van samenwerking hetgeen uiteindelijk naar verwachting een beter resultaat oplevert. Daarvoor zou kunnen worden gewerkt met arrangementen.

Willem Meulman roept op om met betrekking tot de bescherming van de archeologie in de strategische opgaven meer kaarten te publiceren waarin het belang van de archeologie duidelijk wordt gemaakt. Er bestaat een landsdekkende archeologische monumentenkaart. Dat is een belangrijke kaart, die niet zou mogen ontbreken om bij ambtenaren, belangengroepen en organisaties het bewustzijn te kweken dat er ook onder de grond een kwalitatief belangrijk element aanwezig is. De AWN heeft hierover een zienswijze op de STRONG¹ ingediend, maar ziet dit onvoldoende terug in de NOVI. Willem Meulman wil dat dit element letterlijk zichtbaar wordt gemaakt, zodat het ook wordt meegewogen.

¹ STRONG = STructuurvisie ONderGrond

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

Bij effectrapportages voor geothermische netwerken wordt momenteel met geen woord gerept over archeologie, terwijl de archeologische laag wordt doorboord. De AWN is geen tegenstander van boren ten behoeve van geothermie maar pas na goed archeologisch onderzoek. Deze afspraak ligt er wel – in het Verdrag van Malta – maar er moet voor worden gezorgd dat de afspraken worden nageleefd en daarvoor is bewustwording belangrijk. Dat kan door het specifiek te benoemen in de NOVI.

Bernard Cino meldt dat er veel input vanuit de RCE is geleverd. Dit is één van de onderwerpen waar de RCE en OCW wel mee worstelt, want het is een zachte waarde, die geen sterke binding heeft met geld en economie. Ook identiteit is een zachte waarde. Voor al deze zachte waarden is het de vraag op welke manier de NOVI kan sturen om ervoor te zorgen dat deze waarden goed worden meegenomen en meegewogen, want deze waarden zijn van grote invloed op de kwaliteit van de leefomgeving.

Roel Teeuwen wijst erop dat de milieueffectrapportage ooit is bedacht voor deze zachte waarden. Milieu is daar één element van, maar ook identiteit hoort daar in thuis.

Willem Meulman vindt dat sprake moet zijn van een nationaal belang om het verleden, dat in de bodem rust, herkenbaar te maken.

3.4. [Groep 4 integrale groep over alle strategische opgaven](#) (verdiepingsrapporten 1 t/m 4)

Gespreksleider	Victoria Dekker	
Deelnemers	Sylvia van der Heijden An van Veen Saskia Ferf Jentink Sjoerd Hania Resianne Dekker Flip ten Cate Bert Hamelink Tjeerd Okkes Eduard Ravenhorst Jan Dirven Peter Bals Hilde Onderdijk Ingrid Post	Provincie Brabant Staatsbosbeheer NOVI programmteam Next Level Democracy Havenbedrijf Rotterdam Federatie Ruimtelijke Kwaliteit BNSP (Bond van Nederlandse Stedenbouwkundigen en Planologen) Ministerie van Binnenlandse zaken/ NOVI-team Coöperatie De Coöperatieve Samenleving Consultant Brandweer Nederland Kon.Ned.Waterportverbond NOVI programmteam

Tijdens de voorafgaande plenaire bijeenkomst hebben deelnemers een voorkeur uitgesproken voor een brede discussie en niet op deelthema, waarvan akte. Allen stellen zich voor. Victoria stelt de prioritering aan beleidsopties en wat aanwezigen missen aan de orde.

Beleidsprioriteiten

Als beleidsprioriteiten worden genoemd:

Eduard Ravenhorst: de omgevingsagenda, het verschil maken in het gebied (wel/niet klimaatneutraal).

Peter Bals: Ten opzichte van de oktoberversie van de verdiepingsrapporten is het derde beleidsdoel veranderd in een randvoorwaarde, er staat nu: "economische dienen per saldo te leiden tot en in balans te zijn met een aantrekkelijke, gezonde en veilige leefomgeving. Prima aanpassing, deze randvoorwaarde zou moeten gelden voor alle beleidsdoelen in alle verdiepingsrapporten. Deze randvoorwaarde t.a.v. gezondheid en veiligheid is daarmee verbindend onderwerp voor alle opgaven. In de meeste verdiepingsrapporten wordt een begin gemaakt met het beschrijven van de effecten van de beleidsopties op veiligheid en gezondheid, maar met deze beschrijving kan nog een grote verbetering worden gemaakt. Zo wordt het bijvoorbeeld niet altijd duidelijk waarom een beleidsoptie bijvoorbeeld neutraal scoort. Dit geldt voor alle 4 de verdiepingsrapporten."

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum

19 januari 2018

Sylvia van der Heijden: Er moet naar gekeken worden dat de economie NIET als sturingselement wordt gebruikt, maar dat meerwaarde een sturingselement is. Meer aandacht voor de Krimpgebieden. Hier zou de ontwikkeling aan de bewoners kunnen worden gelaten als een soort van "vrije ontwikkelings zone(s) met als voorbeeld de ontwikkeling van Ruigoord.

An van Veen: nationale kwaliteiten als basis voor verdere ontwikkeling, de ecologische kwaliteit van de grote wateren (de Kaderrichtlijn Water is slechts marginaal uitgevoerd, terwijl er een grote Europese eis voorligt die bij niet-naleving kan leiden tot een forse boete).

Jan Dirven: een integrale aanpak: in het landelijk gebied komen de aspecten duurzame ontwikkeling, natuur, economie, energietransitie en woon werkverkeer samen. Daarbij zou de NOVI rand voorwaardelijk moeten zijn. Wat ontbreekt: de transitie naar duurzame ontwikkeling in het landelijk gebied.

Hilde Onderdijk: Meer aandacht in de krimpregio's voor deltaveiligheid, dat wil zeggen uitgaven niet minimaliseren ten koste van uitvoering van de Milieuwet. Aandachtspunt is de bereikbaarheid van hulpdiensten (ambulance, brandweer, politie) in zowel stedelijk als landelijk gebied.

Sjoerd Hania: de 'meevoluitie'; de urgentie van transitie laten zien, niet door beleidsstukken (met respect overigens voor de opstellers). Niet alleen problemen delen maar ook oplossingen aanreiken. Victoria Dekker wijst erop dat dit democratische processen betreft, niet de nationale omgevingsvisie. Sjoerd Hania meent dat democratie ook in dit debat thuis hoort.

dit gaat om democratie. De houdbaarheid van de omgevingsvisie en het omgevingsplan is afhankelijk van de toetsbaarheid door en houdbaarheid voor de Raad van State, aldus Eduard Ravenhorst.

Resianne Dekker: De Mainport heeft als tweeledig doel economie (hoe bereiken toekomstige werknemers het gebied, ook met het OV) en verbetering van leefomgevingskwaliteit (verduurzaming van het netwerk zeehavens en industrie, transitie in combinatie met de woningbouwopgave), in overleg tussen provincie en regio deelgemeenten.

Saskia Ferf Jentink geeft aan dat dit aansluit bij de integrale aanpak.

Flip ten Cate: de inclusieve samenleving is, met uitzondering van een passage over de positie van gehandicapten, onvoldoende opgenomen in de rapporten. Een nationale visie moet de kernkwaliteiten van het bevatten, met navenante politieke keuzes zoals: blijven wij landbouw voor de wereldmarkt produceren of wordt

gekozen voor lokale productie, stellen wij grenzen aan de wensen van projectontwikkelaars voor woningbouw in relatie tot de marktontwikkeling?

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Jan Dirven ziet de keuze voor landbouw als onderdeel van een duurzaam toekomstbeeld, losstaand van een analyse. Flip is voorstander van beide elementen en noemt als aanvullend voorbeeld de toekomst van het veenweidegebied: behouden of terugbrengen tot reservaten voor toeristen? Hilde Onderdijk pleit voor zowel korte als lange termijnprognoses.

Datum
19 januari 2018

Eduard Ravenhorst is voorstander van een bijzondere 'umpirefunctie' aan te brengen in het huidige bestuursmodel zoals een soort van deltacommissaris, die niet alleen is geautoriseerd (verticale borging en governance) maar ook maatschappelijk draagvlak en permissie heeft in het gebied (horizontale borging en governance) over wat er in een gebied gebeurt (op basis van een Rijnlands publiek burgerlijk privaats gebiedsconvenant/arrangement).

Bert Hamelink mist onderbouwing van de al gemaakte keuzes, een tijdshorizon en gewenst eindresultaat. Wat wordt het product NOVI?

Sylvia van der Heijden vindt dat de economie te veel wordt aangewend als toetsingelement voor meerwaarde. Meerwaarde zou een heel andere waarde moeten hebben dan "geld" of financiën.

Eduard Ravenhorst wijst op de zorgplicht van pensioenfondsen en verzekeraars, die de strategische klimaat risico's op hun beleggings- en verzekeringsportefeuilles in kaart moeten gaan brengen op last van De Nederlandse Bank. Zij worden hierdoor gedwongen gebiedsgerichte schade-beperkende klimaatmaatregelen te nemen ter voorkoming van grote afwaarderingen op hun portefeuilles of grotere reserves aan te moeten houden op hun balansen.

Sjoerd Hania stelt dat de digitalisering bedrijven inhaalt en te gronde zal richten.

Jan Dirven² laat weten dat dat in de nabije en verdere toekomst we voor grote vraagstukken die structurele veranderingen (transities) vragen. Dat vraagt - anders dan het gangbare incrementele beleid - om transitiebeleid. Maar dat ontbreekt in de NOVI. De kern van de NOVI zou moeten zijn: herkennen en erkennen van transitieopgaven en -processen van onderop, aangeven hoe daar door het rijk meer ruimte en impulsen aan worden gegeven en voor (deel)vraagstukken die de lokale en regionale schaal overstijgen, zelf vergelijkbare transitie-aanpakken te entameren.

Jan Dirven mist verder de inhoudelijk inbreng van de OIM-transitiegroepen, zoals dit voorjaar aangegeven in de brief aan de informateur. Hij vindt de inhoud daarvan is bijzonder relevant omdat deze afkomstig is vanuit het denken en handelen van vernieuwers in een transitiebeweging uit heel het land, die succesjes boeken, maar vooral belemmeringen van uit het gangbare beleid ondervinden. De inhoud daarvan is resultaat van intensieve overleggen waarin kennis en ervaringen zijn gedeeld en verbonden en kan gezien worden als kaders voor verdieping, verbreding en versnelling van de beoogde en gewenste transitieprocessen. Wanneer die kaders in de NOVI ontbreken frustrereert volgens Jan Dirven de beweging en initiatieven die er al zijn, waar juist bij aangesloten en verder op gebouwd zou moeten worden.

Victoria Dekker stelt vast dat de tijd ontbreekt om alle onderwerpen aan de orde te stellen en dat er behoefte is om op genoemde aandachtsgebieden een

² Tijdens de bijeenkomst gemeld en in een mail direct na de bijeenkomst verder toegelicht

minimum niveau te bereiken. Wat moet de kern zijn van de OIM-visie die aan de Minister van Binnenlandse Zaken uitgereikt zal worden?

An van Veen adviseert het aspect 'minimum' weg te laten en verder te bouwen aan de kernkwaliteiten van Nederland.

De volgende onderwerpen worden vervolgens *bottom-up* – decentraal – gebiedsgericht - integraal besproken:

- omgevingsagenda
- governance
- energie
- integraliteit
- deltaveiligheid

Het belang van twee zware wetten, de Milieuwet en de Waterwet (met als onderdeel de Kaderrichtlijn Water) die betrokkenen (burgers, diverse overheden, het Rijk als eindverantwoordelijke, de rechtspraak) hebben te respecteren wordt benadrukt.

Niet alle wensen kunnen gerealiseerd worden. Tegelijkertijd gaat duurzaamheid niet over individuele wensen maar over een betere toekomst.

Voor de Mainport is niet alleen het economisch belang uitgangspunt, anders zou niemand er nog willen wonen! Per gebied moet beslist worden wat te behouden en te versterken. Naast landelijke thema's is een gebiedsgerichte aanpak van belang.

Eduard Ravenhorst informeert dat diverse grote partijen naast de overheid de ruimte hebben gekregen in het regeerakkoord om op basis van het Rijnlands model een gebiedsarrangement op te stellen, gericht op de structuurversterking van het gebied en de cohesie van de samenleving. Specifiek speelt daarin Groningen. Ook het ministerie van Justitie en Veiligheid houdt zich met ruimtelijke ontwikkeling bezig te houden; zo starten er binnenkort hierop gerichte opleidingen voor ambtenaren. Hij noemt een aantal regionale voorbeelden. De vraag is wat de relatie is tot de NOVI, deze initiatieven moeten wel (kunnen) behoren tot het instrumentarium.

Saskia Ferf Jentink vraagt of er bij genoemde voorbeelden sprake is van een dragende opgave? De opgave is de NOVI.

Sjoerd Hania noemt een aantal Rijnlandse *bottom-up* initiatieven in het land op basis van een Triple Helix aanpak van grote thema's. Hiervoor zijn mensen nodig.

Noodzaak van de NOVI?

Ingrid Post stelt ter discussie of dit laatste de NOVI dan overbodig maakt, hoe kan de NOVI in de behoeften voldoen? Aanwezigen wisselen hierover van gedachten, de meningen zijn verdeeld.

Ambtenaren kunnen sinds 2010 gemakkelijker besluiten nemen.

Met deze huidige wetgeving wordt in de omgevingswet geen rekening gehouden. Is de NOVI nog wel volledig gedragen?

Nationale uitgangspunten en ruimtelijke en sociale waarden van de leefomgeving zijn nodig voor de omgang met de opgaven.

De NOVI dient ter facilitering van de transitie naar duurzaamheid op lokaal/gemeentelijk niveau.

Het Rijk heeft echter niet alleen een faciliterende rol, maar is op sommige elementen een sturende rol; zo is decentraal energie opwekken niet wenselijk, dit vereist een landelijke aanpak.

Economische groei niet mag gaan ten koste van de individuele veiligheid van burgers, zoals bijvoorbeeld in Moerdijk is gebeurd.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Tenslotte benoemen allen desgevraagd met enkele woorden de essentie van deze discussie:

Datum
19 januari 2018

- koers nodig
- duurzame gebiedsontwikkeling
- sociale waarden
- eindverantwoordelijkheid van de rijksoverheid naar burgers
- blij
- richtinggevende keuzes
- keuzes voor de toekomst bepalen de beslissingen van vandaag
- faciliteren
- wakker kussen
- inzicht
- verbinding
- wat is geluk?
- mooi gesprek

Victoria Dekker dankt allen voor hun aanwezigheid en inbreng. De bijeenkomst sluit om 12.10 uur.

4. Plenaire sluiting

4.1. Bloemlezing uitkomsten werkgroepen

Jean Eigemann stelt vast dat het programma enigszins is uitgelopen, zodat het niet mogelijk is om alles samen te vatten in de beperkte tijd die nog resteert. De opvallende zaken worden wel aangehaald.

Alvorens over te gaan naar de opvallende zaken uit de werkgroepen citeert Jean Eigeman een passage uit het boek 'Wat op het spel staat' van Philipp Blom. De boodschap die hij de aanwezigen wil meegeven is dat het in deze fase gaat over het komen tot kaders in een visie en niet om concrete plannen in deze fase: 'Het gaat niet op gedeelde opinies, maar om een gedeelde werkelijkheid.' Mensen moeten zich uitgedaagd voelen en mee willen doen.

De opvallende zaken die in de subgroepen zijn geadresseerd, worden weergegeven in de volgende opmerkingen.

- Ik vond het allerhande ambtelijke stukken en ik twijfelde of ik vandaag wel zou gaan, maar in de OIM-groep vind ik dan toch weer inspiratie. Er is al heel veel beweging van onderop gaande en daar moeten we op aan slaan.
- Het is een oproep aan de overheid om een beeld te geven van wie, wat gaat doen in de komende tijd. Ik ga zelf bijvoorbeeld in het land kijken wat er lokaal gebeurd.
- We vertegenwoordigen allemaal belangen en dat leidt onvermijdelijk tot discussie over het verdelen van rollen en taken tussen centraal en decentraal.
- Het gaat om verlangen en belangen. We moeten van belangenverstrengeling naar verlangenenverstrengeling.

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

- We moeten niet uit het oog verliezen waar we historisch gezien vandaan komen, anders wordt het een onoverzichtelijke brei. We hebben wel een historisch gedragen visie nodig om te komen tot een blik op de toekomst.
- Als gedachte voor de komende periode geef ik drie vragen mee om de grens te bepalen. Wat is geluk voor jou? Wat heb je daarvoor nodig? Wat komt er daarna nog. Daarmee haal je een stukje inheligheid weg.

Desgevraagd door Jean Eigenman geeft Ingrid Post aan dat zij blij wordt van de enorme passie die bij velen in deze zaal aanwezig is om samen na te denken over de vorm en inhoud van de Nationale Omgevingsvisie. Dat heeft zich ook deze bijeenkomst weer uitbetaald in een brede opbrengst. Jean Eigeman sluit zich daar volmondig bij aan.

4.2. Sluiting

Felix Wolf dankt Jean Eigeman voor zijn bijdrage en de korte termijn waarop hij beschikbaar was het dagvoorzitterschap over te nemen. Hij sluit zich aan bij de opmerkingen van Ingrid Post door aan te geven dat het goed is om te zien dat het OIM geeft energie omdat alle deelnemers zo energiek zijn. Die energie leidt ook ergens toe.

Van deze bijeenkomst wordt een verslag gemaakt. Dat wordt via de website van het OIM en per e-mail aan de deelnemers gezonden.

Van deze bijeenkomst wordt, samen met de voorafgaande bijeenkomst een advies aan de minister van binnenlandse zaken gemaakt. Bovendien worden de uitkomsten verwerkt in een notitie die een bouwsteen vormt voor concept Nationale Omgevingsvisie.

In 2018 worden er weer bijeenkomsten gepland over de Nationale Omgevingsvisie waarbij bijdragen van overheden, maatschappelijke partijen, bedrijven, kennisinstellingen en anderen worden gevraagd. Het verzoek aan de deelnemers is om zich daarvoor aan- en af te melden via de website van het OIM.

Onder dankzegging aan de aanwezigen voor hun enthousiasme en inbreng sluit Felix Wolf de bijeenkomst om 12:30 uur en nodigt eenieder van harte uit deel te nemen aan de aansluitende lunch.

Bijlage 1: Deelnemerslijst

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

Voornaam	Achternaam	Organisatie	
Peter		Bals	Brandweer Amsterdam-Amstelland
Marieke	van	Beers	Producenten Organisatie Varkenshouderij POV
Maaïke	de	Beer	Facilitator/Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Michiel	van den	Bergh	wereld natuur fonds
Harmelink		Bert	BNSP / St. de Levende Stad / Eo Wijers-stichting
Dick		Bres	Ministerie van Binnenlandse Zaken/NOVI
Jaap		Broekhuizen	Federatie Instandhouding Monumenten
Flip	ten	Cate	Federatie Ruimtelijke Kwaliteit
Bernard		Cino	NOVI programmateam/Ministerie van binnenlandse Zaken
Friso		Coumou	Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu
Resianne		Dekker	Havenbedrijf Rotterdam N.V.
Victoria		Dekker	Facilitator/Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Rene		Dessing	Stichting Kastelen, historische Buitenplaatsen en Landgoederen (SKBL)
Jan		Dirven	Consultant
Marcel		Doyer	Alliander
Jack	van	Everdink	KOMO
Saskia		Ferf Jentink	NOVI programmateam/Ministerie van binnenlandse Zaken
Arjen		Frentz	Vereniging van Waterbedrijven in Nederland
Gaston		Gelissen	NOVI programmateam/Ministerie van binnenlandse Zaken
D.J.		Graaff	Partners voor een Gezond Leefmilieu
Roos		Grisnigt	Directie Participatie/Communicatie
Bert		Hamelink	BNSP (Bond van Nederlandse Stedenbouwkundigen en

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018

			Planologen)
Sjoerd		Hania	Next level democracy
Sylvia	van der	Heijden	Provincie Brabant
Anna		Herweg	Natuurmonumenten
Sjoerd		Hoorstra	Facilitator/Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Stefan		Jak	ProRail / afd leefomgeving, juridische zaken en vastgoed
Floor	de	Kleijn	Nederlandse Vereniging Duurzame Energie
Joanneke		Koedam	Directie Participatie/Communicatie
Berber		Koopmans	Facilitator/Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Herman		Litjens	Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie
Willem		Meulman	AWN, Ver. van Vrijwilligers in de Archeologie, werkgroep Belangenbehartiging
Simon		Middelkamp	Stichting Wandelnet
Alex		Nap	Natuurmonumenten
Dave		Neeteson	D-light Service Design
Tjeerd		Okkes	Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties (NOVI-team)
Hilde		Onderdijk- Varkevisser	Kon.Ned.Waterportverbond: lid College van Deskundigen; RWS/VOR Adviseur Kenniskring
Martien		Plaatsman	NOVI programmteam/Ministerie van binnenlandse Zaken
Ingrid		Post	NOVI programmteam/Ministerie van binnenlandse Zaken
Eduard		Ravenhorst	coöperatie De Coöperatieve Samenleving
Roel		Teeuwen	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Robbert		Trompetter	Zeeuwse Milieu Federatie
An	van	Veen	Staatsbosbeheer
Anneke	van der	Vlist	Iederin
Diana	van	Winden	Gasunie
Felix		Wolf	Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu
Pien	van	Zandbrink	Ministerie van Economische Zaken Team Energieke Samenleving

Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu

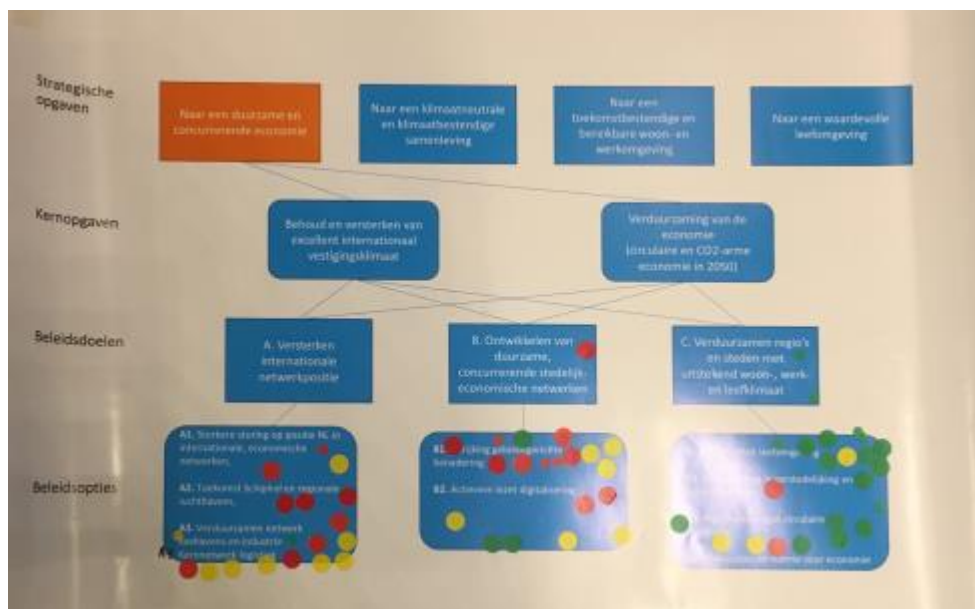
Datum
19 januari 2018

Bijlage 2: Foto's posters beleidsprioriteiten

Na het eerste plenaire gedeelte werd in vier aparte groepen uiteengegaan om de beleidsprioriteiten (bijlage 2) en de witte vlekken (Bijlage 3) te bespreken. Om de beleidsprioriteiten van de OIM deelnemers vast te stellen werd aan de deelnemers gevraagd om de top 3 van voor hen meest belangrijke beleidsopties aan te geven.

Elke deelnemer kreeg, per strategische opgave, 3 gekleurde stickertjes, rood, geel en groen. Rood vertegenwoordigde 1 punt, geel was 2 punten en groen was 3 punten. Deze stickers konden worden geplakt op de 5 posters. Vijf in plaats van vier posters want voor de tweede strategische opgave (klimaat) waren de beleidsopties verdeeld over twee posters. Het resultaat van deze prioritering staat in de foto's hieronder.

Opgave 1 - Naar een duurzame en concurrerende economie

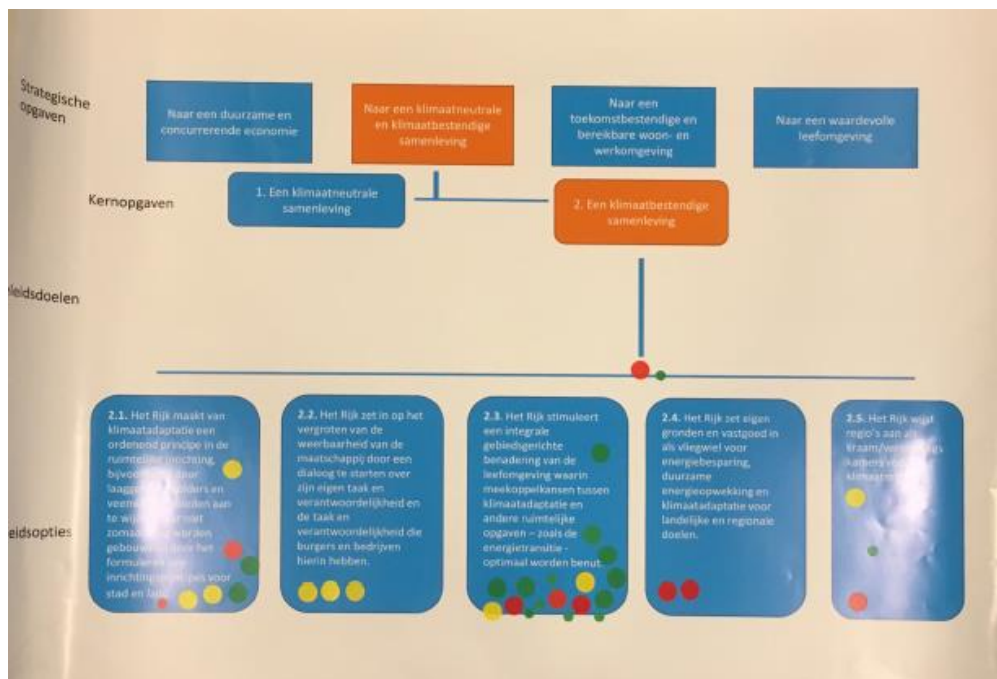
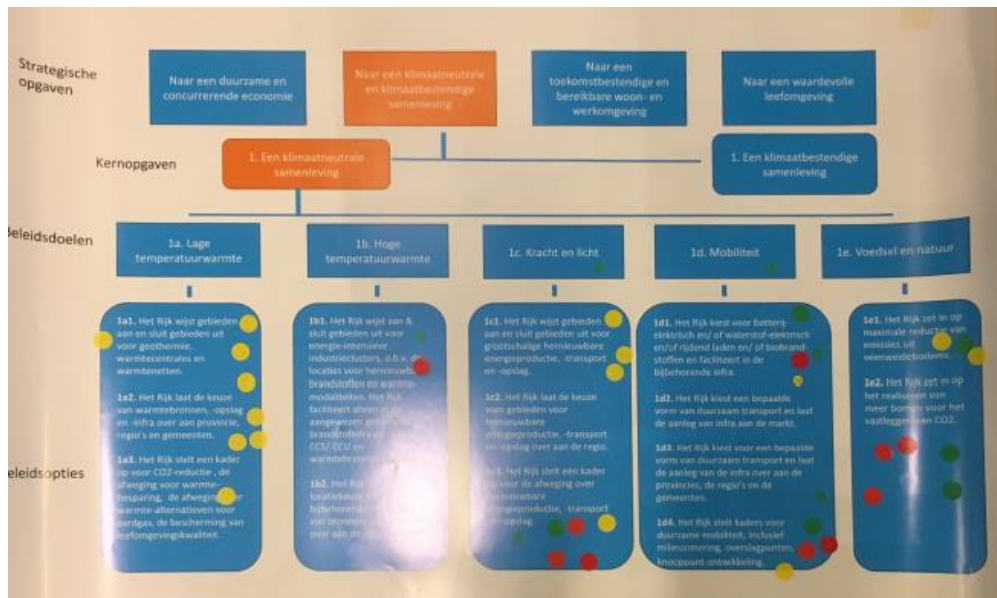

Opgave 2 - Naar een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving;

Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu

Datum
19 januari 2018

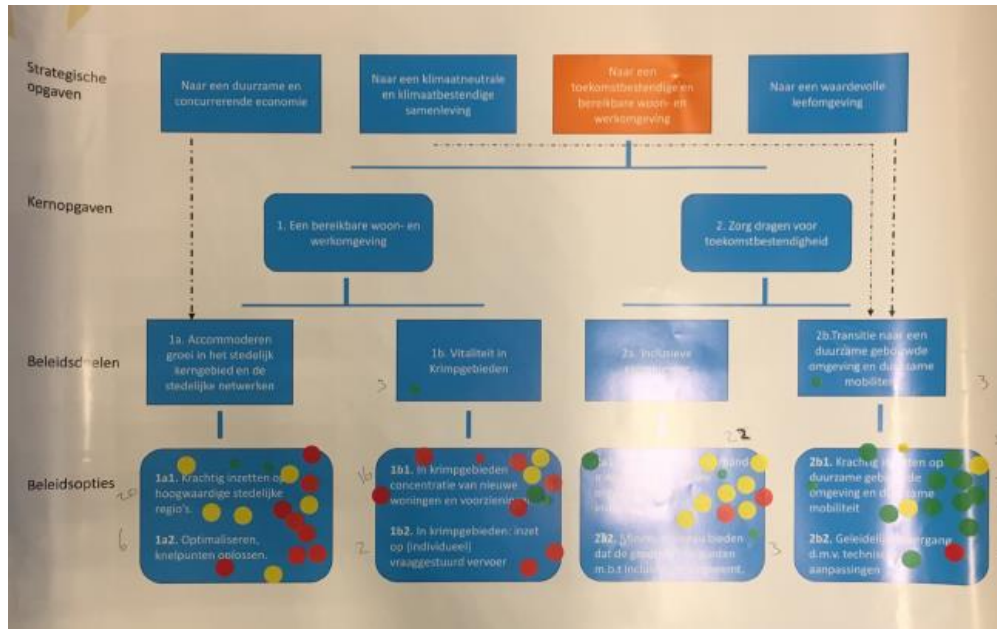

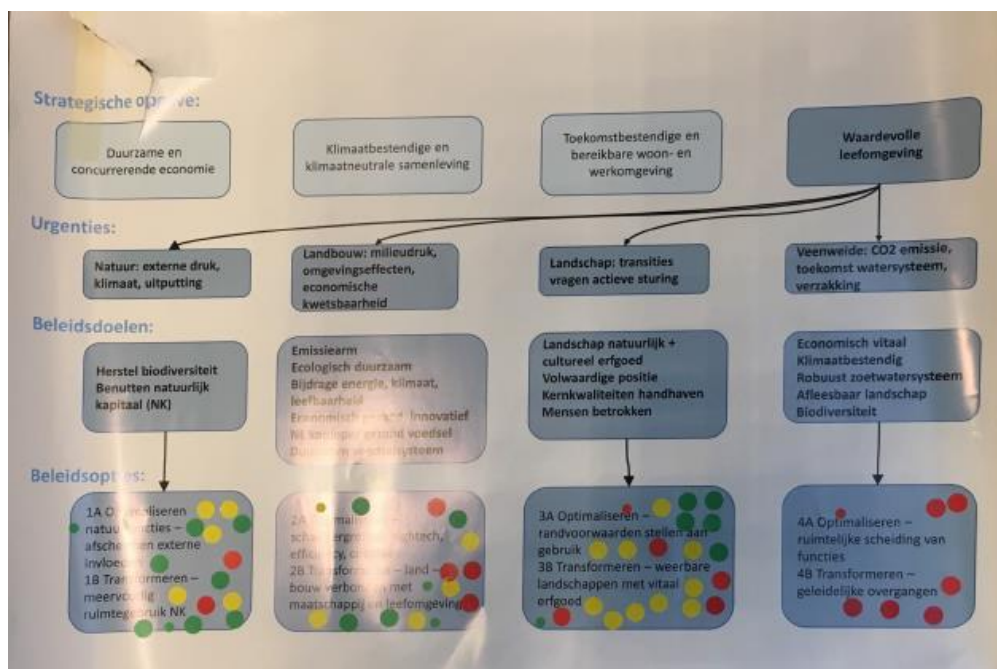
Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu

Datum
19 januari 2018

Opgave 3 - Naar een toekomstbestendige en bereikbare woon- en werkomgeving;

Opgave 4 - Naar een waardevolle leefomgeving.

Bijlage 3: Gemiste onderwerpen

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Aan de OIM deelnemers werd eveneens gevraagd welk onderwerp werd gemist in de vier verdiepingsrapporten; de gemiste onderwerpen worden ook wel aangeduid met 'witte vlekken'

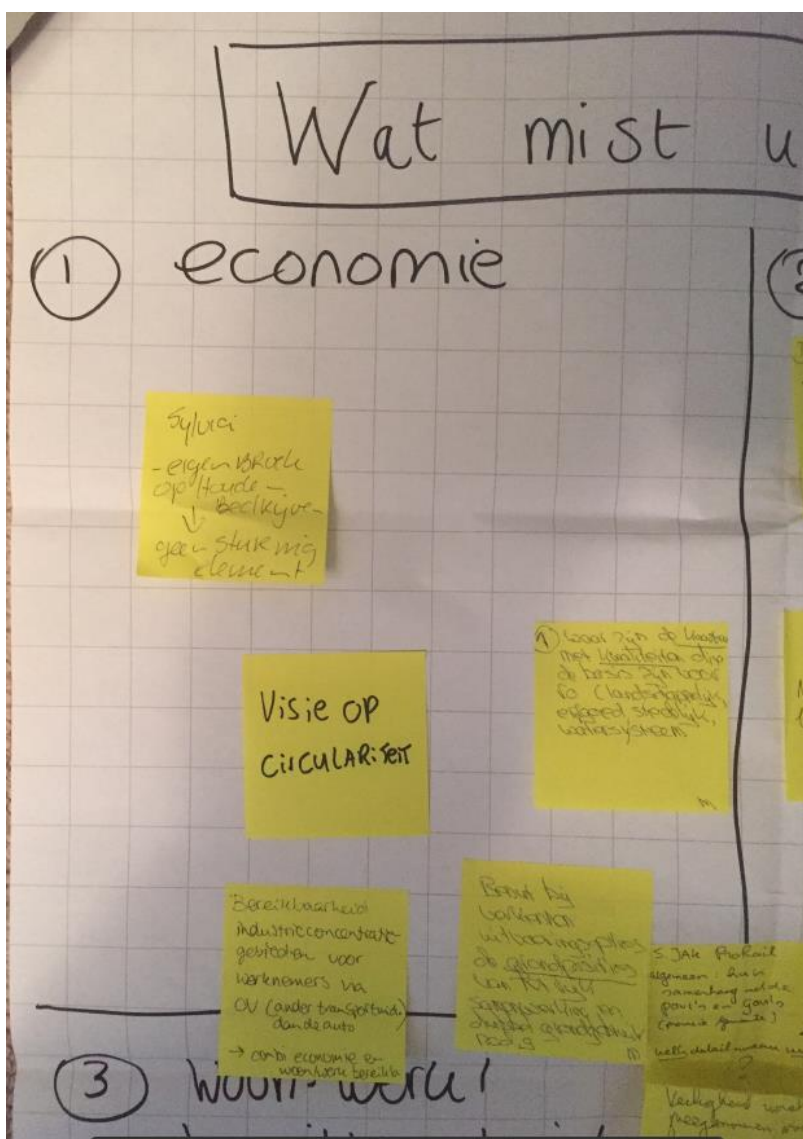
Datum
19 januari 2018

Om de ontbrekende onderwerpen vast te stellen werd aan de deelnemers gevraagd om die op een post-it ('geeltje') te schrijven.

Als onderwerpen werden gemist bij meerdere opgaven/verdiepingsrapporten, dan werd gevraagd de post-it op het grensvlak van opgaven te plakken.

Het resultaat staat in de foto's hieronder.

Opgave 1 - Naar een duurzame en concurrerende economie

Opgave 2 - naar een klimaatbestendige en klimaatneutrale samenleving

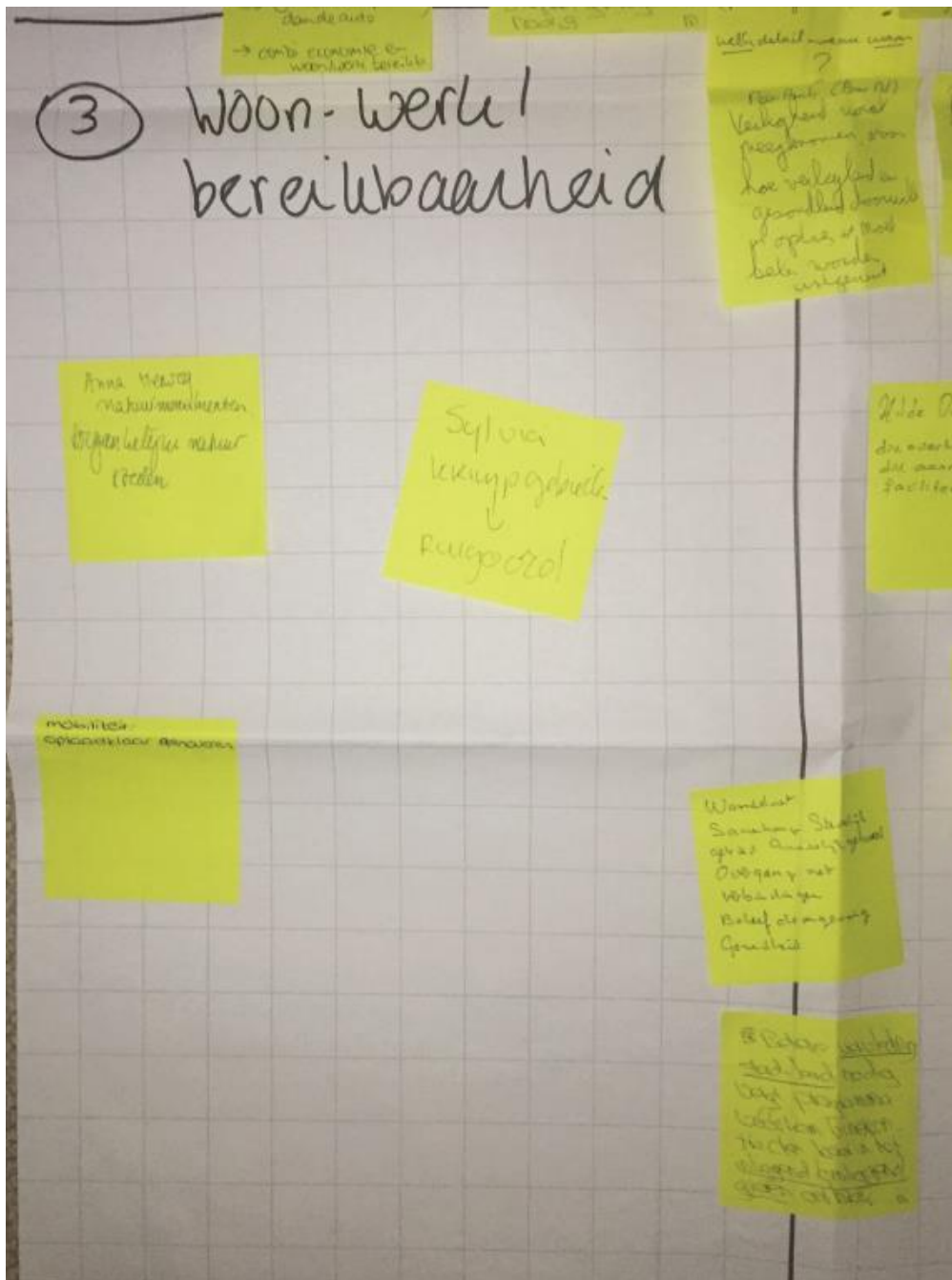
The image shows a handwritten mind map on a grid background. The central title is "2) klimaat | energie". The map is organized into several sections:

- Top Left:** A sticky note with text: "Draad van klimaat (overheid)", "• ik wil geen overheid", "wat de 'verdragen' in het verleden 'klimaatverdrag', etc.", "- hergebruik van bestaande infrastructuur", "op gas uitgesteld door..."
- Top Right:** A sticky note: "besparing op energieconsumptie".
- Middle Left:** A sticky note: "Middel- en lang-termijn", "Nieuwste... klimaat", "↳ klimaat".
- Middle Center:** A sticky note: "Systeem met waarde creatie", "↓", "teruggeloopt naar innovatie".
- Middle Right:** A sticky note: "Branche N", "Wat... 100%", "Klimaat... 100%", "Breed... 100%", "en... 100%".
- Center:** A large sticky note: "ADAPTATIE AGENDA".
- Bottom Left:** A sticky note: "Arbeid en...", "beten en...", "interprovinciaal...".
- Bottom Center:** A sticky note: "Rene Designing", "Kastelen", "hist. Buitenzijde", "Lang...".
- Bottom Right:** A sticky note: "Wilton Anthonis (AKW)", "Arbeids...".
- Bottom Far Right:** A sticky note: "F. van Geste", "et...".

Other handwritten notes are scattered around, including "alle... met detail...?", "Verbinding van...", and "ingewing".

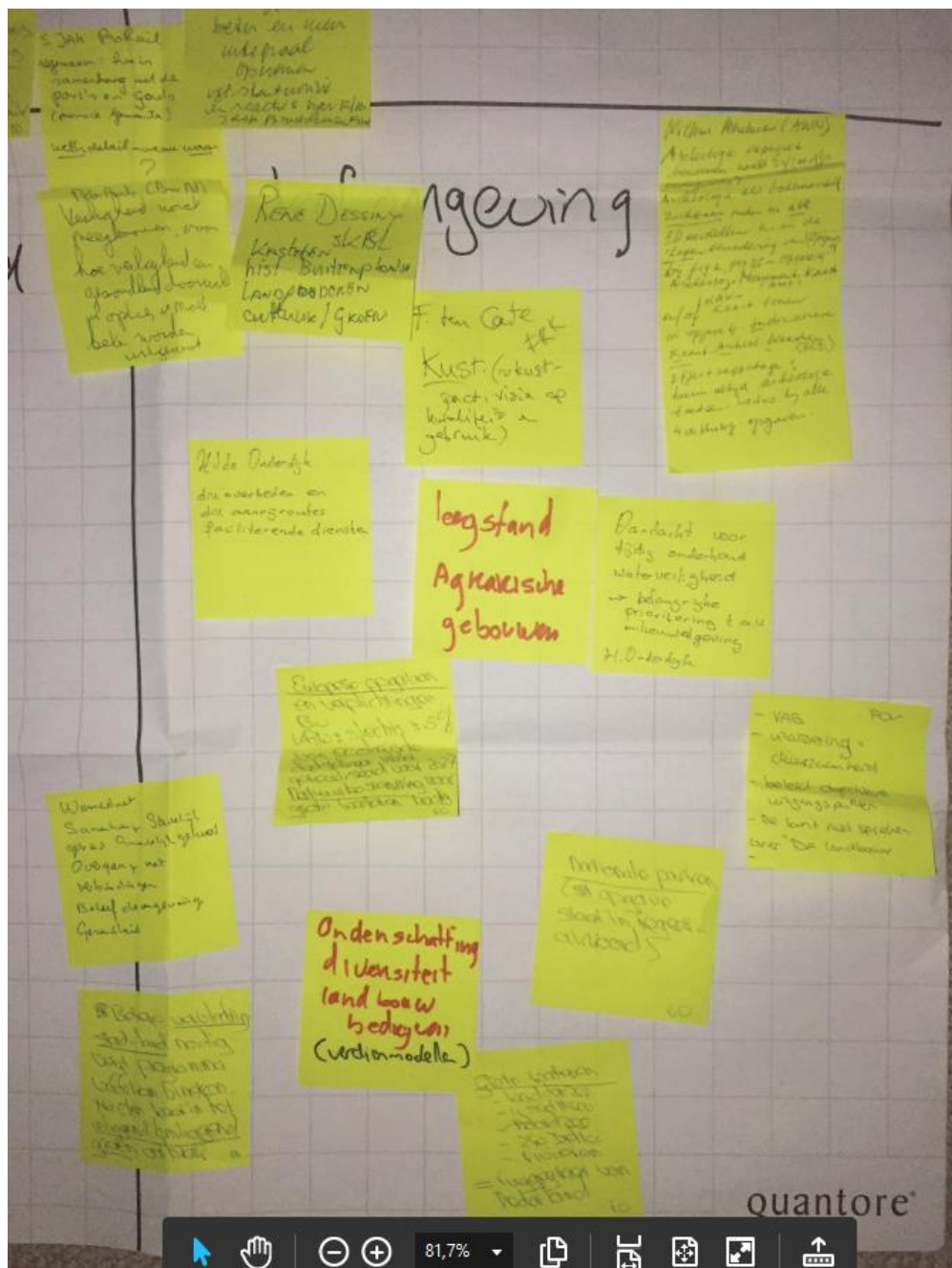

Opgave 3 - Naar een toekomstbestendige en bereikbare woon- en werkomgeving

Opgave 4 - Naar een waardevolle leefomgeving

Overlegorgaan Infrastructuur
en Milieu

Datum
19 januari 2018